

de Fossa-Nova. De prosperitate vestra, et statu Ecclesie sanctae certitudinem satis vellemus audire.

13. Vix perfecta erat epistola haec ab eo, cui tradita fuerat ad scribendum, et ecce eadem hora voluntas Domini fuit, ut mihi occurreret quod volebam. Ab altero siquidem fratre, priusquam mihi praesens epistola redderetur, scriptura alia diu quaesita, jam penitus desperanti mihi exhibita est, quam super eisdem capitulis ante annos pene quadraginta edideram cum ipso symbolo, quod domino Papae et Romanae Ecclesiae ex parte decem archiepiscoporum, et omnium episcoporum pene, qui in illa adhuc die Remis inventi sunt cum abbatibus maximis atque plurimis, et magistris scholarum, et subscriptis nominibus singulorum, per superius memoratas personas fuerat praesentatum. Unde satis exultans, illam quoque scripturam adiciens huic epistolae, tanquam charissimo domino meo vobis utramque filiali devotione transmittito.

14. Audivi etiam, quod super damnatione Petri Abelardi Diligentia vestra desideret plenius nosse similiter veritatem, cuius libellos pie memoriae domini Innocentius papa secundus in urbe Roma,

EJUSDEM GAUFRIDI

CONTRA CAPITULA GILBERTI PICTAVIENSIS EPISCOPI (176).

1325 1. Quatuor quaedam in his schedulis capitula, lector, invenies, quae in magna nuper ecclesia probata et reprobata sunt, tanquam manifestae repugnantia veritati, nec collibet veritati sed ei cuius injuriam dissimulare non licuit; quod ea vel maxime fidei catholicae obtineat fundamentum. Hi sunt panes absconditi, quos celebris ille magister, Porreta agnomine, nomine Gillebertus, suis non parvo tempore discipulis venditarat: nec paucos eorum furtivis inebriarat aquis, praesertim animos juveniles novitate gaudentes; sine clave, quae Christus est, in divinas paginas irruentes; sine Spiritu, qui solus ea novit, scrutantes ipsa etiam alta Dei. Inter ejusmodi nova dogmata celabantur; sed in lucem aliquando prodire.

2. Horrebant Catholicorum aures profanam novitatem, et eo usque zelus prorupit, ut praedictus Gillebertus, jam tunc quidem Pictaviensis episcopus, in praesentia summi pontificis Eugenii tertii super his pulsaretur. Elegit autem negare omnia, etiam quae Pictavis in synodo sua manifeste arguebatur fuisse confessus. Inter negandum tamen anfractuosis quibusdam, more suo, verborum cavillationibus utebatur: ut facile Vir apostolicus animadverteret, prorsus aliquid apud eum de anathemate Jericho latitare.

(165) Ex manuscripto codice Longi-Pontis.

et in ecclesia beati Petri incendio celebri concremavit, apostolica auctoritate haereticum illum denuntians. Nam et ante plures annos venerabilis quidam cardinalis et legatus Romanae Ecclesiae, Cono nomine, regularis quondam canonicus ecclesiae Sancti-Nicolai de Aruasia, Theologiam ejus, Suesione concilium celebrans similiter conseruaverat, ipsum Petrum praesentem arguens, et convictum de haeretica pravitate condemnans. Unde vestro si placuerit desiderio, per libellum de vita sancti Bernardi, et per ejus epistolas missas ad curiam satisfiet. Inveni tamen in Clara-Valle libellum ejusdem abbatis Nigrorum monachorum, quo errores ejusdem Petri notantur: quem et olim me vidisse recordor; sed a multis annis, ut custodes librorum asserunt, studioso quaesitus primus quaternio non potuit inveniri, Propter quod propositi nostri est in Franciam destinare ad monasterium, cuius abbas exstitit qui eundem librum composuit: et si recuperare potero, transcribi facere codicem totum, et mittere vobis. Credo enim quod vestrae inquisitioni sufficere debeat, ut cognoscatis, quae, quemadmodum, quare sint condemnata.

3. Itaque eodem anno descensus in Galliam, causam distuli; et Parisius facta est secunda interrogatio de eodem. Agebant quidam pro eo, quidam pro fidei veritate, maxime Clara-Vallis reverendissimus Abbas: sed cautius forte videbitur simplici narratione contentum, quod ad personas pertinet, silentio praeterire. Ibi quoque et objecta negavit, et testes protulit suos olim discipulos, tunc coepiscopos quod nihil tale aliquando docuisset. Scripserat autem librum super tractatum Boetii de Trinitate satis commentitiae commentatus, ubi copiose quidem praefatos errores disseminarat: pluribus tamen locis, sinuosis quibusdam voluminibus caput contegens serpentinum. Postulatus hunc librum, ad manum se habere negabat: nec facile erat praesertim ob discussionem a suis eum discipulis obtinere. Prolatae sunt tamen particulae quaedam, sed, ut poterat, etiam manifesta capitula detorquebat, non parvis in hoc patrocinis utens: demum jussus est summo Pontifici integrum mittere corpus libri.

4. Factaque est inquisitio tertia in urbe Remorum, ubi praedictus papa magnum eodem anno concilium celebravit, congregatis quatuor regnorum episcopis, Galliae, Germaniae, Angliae et Hispaniae: ubi jam dissimulandi facultas non fuit, cum ex propriis litteris evidentius argueretur. Sed et ipse, paralis sibi patrocinis, factus videtur audacior, ut ex hoc dedignaretur amplius diffiteri, quod tanto

tempore docuisset. Itaque quicquid semel et secundo coram tanto iudice et testibus tantis negaverat, impudenti temeritate professus, hoc tamen addere cautus fuit, paratum sese ecclesiastico sensui postponere suum, nec contumaciter velle in eo persistere quod dixisset.

5. Disceptatum est aliquantis diebus, quod ibi quoque, etsi pauci admodum pro doctrina illa starent sed plurimi pro persona, satagentes exeuare et extenuare etiam quae non probabant. Unde et coactus est zelus Ecclesiae cisalpinae, secundum praedicti Clara-Vallis Abbatis sanam doctrinam, adversus eadem capitula fidei suae Symbolum edere, quam expressius potuit, obvians his quae dicebantur ab illo. Demum et a summo Pontifice abjudicatis omnibus, timens ille ac pavens, in communi audientia, ore proprio, his, quae professus fuerat, abrenuntiavit, et singula quaeque refutans, promisit sese nihil tale deinceps aut scripturum, aut dicturum, aut etiam crediturum. 1326 Porro volumen illud, in quo manifesta esset inventa iniquitas, lectitari de caetero aut transcribi, sub excommunicationis poena summo Pontifice apostolica auctoritate prohibuit, nisi forte Romana Ecclesia purgatum illud ederet et correctum: quod quidem nec factum audivimus, nec speramus aliquando faciendum. Quia tamen multorum adhuc scholarium corda videntur cum quo semel imputa sunt servare odorem; nec destiterunt, eo utique perniciosius sibi, quo occultius, interdictas paginas lectitare: erit forsitan non inutile, si ad correctionem praesentium, et futurorum cautelam, et ipsa pariter confutari erroris capitula, quemadmodum auctor eorum suo illa ore professus, suo deprehensus est inscripsisse libello; et sanctorum testimonia Patrum, quibus confutata sunt, aut confutari posse videntur, in medium proferamus.

DE CAPITULO PRIMO.

6. Initium malorum hoc erat. Forma ponebatur in Deo, qua Deus esset, et quae non esset Deus: ut humanitas hominis forma est, non quae sit, sed qua sit homo. Hanc vero formam sive naturam divinam, quam, ut diximus, Deum esse negabat, diversis appellari nominibus; divinitatem, magnitudinem, bonitatem, veritatem, sapientiam, omnipotentiam, qua videlicet una forma, non modo Deus, sed et magnus, et verus esset, et bonus, et sapiens, et quaeque similia: eo nempe Creatorem a creaturis differre contendens, quod illae quidem formis subsisterent pluribus, ipse una. Unde et ejusmodi enuntiationes: Divinatis est Deus, sapientia, veritas, magnitudo, bonitas, vel omnipotentia Dei est Deus ipse; si de simplicissima illa excellentissimaque natura sermo fieret, falsas esse omnino, tam impie, quam libere ausus est profiteri. Porro conversas earum: Deus est veritas, Deus est sapientia, caeterasque ejusmodi, emphaticas esse tradebat, ac si de homine diceretur. Tu quantus quantus, totus sapientia es: eo sane propriam magis in Deo figuram

expressionis assignans, quod in homine quidem, cui multae sint proprietates, abundantia formae unius, ut puta sapientiae: in Deo autem singularitas ipsa veram faceret hujusmodi enuntiationem. Et Dei quidem sese in eo constituere, ut hac forma subsisteret; formae autem ipsius in eo magis, ut non haec aliquo, sed hac esset aliquid, id est, Deus. De quo quidem capitulo super Tractatum Boetii, imo potius contra, non exponens Boetium, sed Boetio se opponens, scripserat in hunc modum: « Sicut non est, quo Deus sit, nisi sola atque simplex essentia, id est *ὄντα*; sic non est unde *ὄντα* ipsa sit, nisi quoniam ea simplex et solus Deus est. Unde etiam usus loquendi est, ut de Deo dicatur, non modo, Deus est, verum etiam Deus est ipsa essentia. Recte utique. Si enim qui non modo sapiens, sed etiam coloratus, et magnus, et multa hujusmodi est, ex sapientiae praeter ceteris abundantia dicitur, Tu quantus quantus, totus es sapientia: tanquam nihil aliud sit, quod sibi esse conferat, nisi sola sapientia. Multo proprius Deus, cui diversa non conferunt ut sit, dicitur ipsa essentia, et aliis nominibus. » Idem: « Ut Deus est ipsa divinitas sua, ipsa sua sapientia.

7. « Divinitas in Patre dicitur esse, sicut essentia in eo qui vere est.

8. « Aliqui parvuli sensu audientes quod Deus est simplex, ipsum et quaecumque de eo nominum diversitate dicuntur, ut Deus, unus, aeternus, persona, principium, auctor, Pater, Filius, connexio et hujusmodi alia ejusdem naturae ejusdemque rationis, esse ita accipiunt, ut essentia, quae dicitur Deus, sit et unitas qua unus est, et aeternitas qua aeternus est, et similiter caetera, et e converso: 1327 ipse etiam Pater sit paternitas, et unus unitas, et aeternus aeternitas, et cohersim.

9. « Quaero, an Pater et Filius et Spiritus sanctus praedicentur substantialiter de divinitate, id est, de illis qui quoniam sola divinitate sunt id quod sunt, non modo Deus, verum etiam divinitas appellantur.

10. « Pater veritas, id est, verus: item Filius veritas, id est, verus: Spiritus sanctus veritas, id est, verus; et collectim Pater, Filius, et Spiritus sanctus non sunt tres veritates, sed sunt una singulariter et simpliciter veritas, id est, unus verus.

11. « Qui homo est, ut Plato, vel Cicero, vel Tripho; vel, qui Deus est, ut Pater, vel Filius, vel Spiritus sanctus; quod dicitur illorum quilibet esse homo, et istorum quilibet esse Deus, refertur ad substantiam, non quae est, sed qua est.

12. « Cum dicitur Deus, Deus, Deus; primum de Patre, secundum de Filio, tertium de Spiritu sancto, eorum quidem, qui sunt Deus numeratio facta est: ejus vero, qua sunt Deus, repetitio. »

13. Jam si expositorem audivimus, ne forte sit infidelis, ipsum consulamus auctorem. For-

mam quippe nominat, sed quid velit intelligi, manifestius exprimit, dicens: « Divina substantia sine materia forma est atque ideo unum est: et est id quod est, reliqua enim non sunt id quod sunt. Unum quodque enim habet esse suum ex his, ex quibus est, id est ex partibus suis: et est hoc atque hoc, id est, partes suae conjunctae; sed non hoc vel hoc singulariter. Ut cum homo terrenus constet ex anima corporeque, corpus et anima est; non vel corpus, vel solum anima. In parte igitur non est id quod est. Quod vero non est hoc atque hoc, sed tantum hoc est; illud vere est id quod est: et est pulcherrimum, fortissimumque, quia nullo nititur. Quocirca hoc vere unum est, in quo nullus numerus, nullum in eo aliud, praeterquam id quod est. Neque enim subjectum fieri potest. Forma enim est, formae vero subjectae esse non possunt. Nam quod caeterae formae subjectae accidentibus sint, ut humanitas non ita accidentia suscipit eo quod ipsa est, sed quod materia ei subjecta est. Dum enim materia subjecta humanitati suscipit quodlibet accidens, ipsa hoc suscipere videtur humanitas: forma vero, quae est sine materia, non potest esse subjectum, nec vere inesse materiae.

14. » Hoc igitur unum quod solum est id quod est, hoc pulcherrimum fortissimumque quod nullo nititur; in quo nullum aliud praeterquam id quod est, quod subjectum fieri non potest; forma enim est: quis sanum sapiens Deum esse negaverit? alioquin si Deo diversa non conferunt ut sit, Divinitas autem nullo nititur, ne uno quidem; eligat quisque quod judicaverit praefendum (165*). » Sane in iudicio si forsitan haesitaverit, consulat Augustinum. Ait enim: Deus non ea magnitudine magnus est, quae non est quod ipse, ut quasi particeps ejus sit Deus cum magnus est. Alioquin illa erit major magnitudo quam Deus (166). » Sed quid praetergredimur viam? ad Boetium revertamur. « Catholicis vero nihil [al. deest nihil] in differentia constituentibus, ipsamque formam, ut est, esse ponentibus, neque aliud esse, quam est ipsum quod est opinantibus, recte repetitio de eodem, quam enumeratio diversi videtur esse cum dicitur, Deus Pater, Deus Filius, Deus Spiritus sanctus. Vides certe non esse catholicum, qui in Deo aliud quidem esse formam qua est, aliud vero quod est opinatur. De forma enim superius monstratum est, quoniam is sit forma, et unum vere, nec ulla pluralitas (167).

15. « Quæso te, vide quam id sancte atque inviolabiliter probes, quod boni summi summum Deum diximus esse plenissimum. Quoniam, inquam, modo? Ne hunc rerum omnium Patrem illud summum bonum, quo plenus esse perhibetur, vel extrinsecus accepisse, vel ita naturaliter habere praesumas, quasi

(165*) August. de Trinitate, lib. v, cap. 10.

(166) Boet. lib. de Trinitate, cap. 2.

(167) Boet. lib. de Trinitate, cap. 3.

habentis Dei, habitaeque beatitudinis diversam cogites esse substantiam. Nam si extrinsecus acceptum putes, praestantius id quod dederit eo quod acceperit existimare possis. Sed hunc esse rerum omnium praecellentissimum dignissime confitemur. Quod si natura quidem idem est, sed ratione diversum; cum de rerum principe loquamur Deo, fingat qui potest, quis hæc diversa conjunxerit. Nullo modo quæ sunt **1528** summa bona, eo possunt esse diversa. Atqui et beatitudinem, et Deum, summum bonum esse collegimus: quare ipsam necesse est summam esse beatitudinem, quæ sit summa divinitas.

16. « Ergo, et inter summam beatitudinem, quæ est summa divinitas, demum discernere cura: et si placet, edisserere nobis, quod et duobus sit summum bonum, cum summa bona a se diversa esse non possint. Durum enim videtur asserere, summam bonitatem, qua bona sunt omnia, etiam ipse Deus, aliquid esse non bonum: sed ne hoc quidem facile admittendum puto, inter bona media aut infirma bonitatem hanc numerari (168). » Sed consulatur et unicus ille omnium malleus hæreticorum, an vel istam blasphemiam praeterire videatur intactam: ubi et illud simul attende, non novam esse, sed olim tritam et ventilatam, imo et contritam et eventilatam iterum pullulasse.

17. « Nunc tene, » inquit, « inconcussa fide, Patrem et Filium et Spiritum sanctum esse Trinitatem, et tamen unum Deum; non quod sit eorum communis quasi quarta divinitas, sed quod sit ipsa ineffabilis et inseparabilis Trinitas. Divinitas Trinitatis, quæ putatur alia esse quam sit ipsa Trinitas, et propter hanc diei non tres deos, sed unum, quod ipsa una sit in tribus, aut substantia est, aut non est substantia (169). » Augustinus est qui loquitur, et tuam nobis tam diligenter explicat novitatem. Responde quid sentias, utrum substantia sit, an non, tua hæc divinitas, cujus sola unitate tres personas dici asseris unum Deum. Quid obmutescis? Ille partem utramque prosequitur, utrinque persequitur fugitantem.

18. « Si, » inquit, « substantia est, et alia quam Pater, aut Filius, aut Spiritus sanctus, vel ipsa simul Trinitas, procul dubio alia substantia est. Hoc autem veritas repellit et respuit. Item si non est substantia ista divinitas, et secundum hanc Trinitas unus Deus, quod hæc una sit in tribus, non debuit dici Pater et Filius et Spiritus sanctus unius substantiæ, sed unius divinitatis, quæ non est substantia. Agnoscis autem in fide catholica, quia hoc verum, hoc firmatum est, quod Pater et Filius et Spiritus sanctus, cum sit Trinitas, unus Deus est: quia inseparabiliter sunt unius ejusdemque substantiæ, vel, si melius dicitur, essentiae. Nonnulli enim nostrorum, et maxime Græci, Trinitatem, quæ Deus est, magis

(168) Id., de Consolatione, lib. III.

(169) August. epist. 222 ad Consentium.

essentiam unam, quam unam substantiam esse dixerunt, aliquid inter hæc duo nomina arbitantes, vel intelligentes; unde nunc disputare non opus est. Quod si divinitatem istam, quæ aliud existimatur esse quam sit ipsa Trinitas, non substantiam, sed essentiam dixerimus, eadem falsitas consequetur. Si enim alia est quam ipsa Trinitas, altera erit essentia: quod absit ut Catholicus sentiat. Restat itaque ut credamus, unius esse substantiæ Trinitatem, ut ipsa essentia non sit aliud quam ipsa Trinitas (170). »

19. Quid evidentibus dici potuit? adhuc tamen eundem Augustinum audiamus. » Omnis substantia quæ Deus est, creatura est; et quæ creatura non est, Deus est. Quid ergo de ea facimus, non quæ est, sed qua est Deus (171)? » Idem: « In Dei quippe forma, sicut non est aliud Filius, aliud vita ejus, sed ipsa vita Filius est: ita non est aliud Filius, aliud doctrina ejus; sed ipsa doctrina ejus Filius est. Aliæ quæ dicuntur essentiae sive substantiæ capiunt accidentia, quibus fiat in eis vel magna, vel quantacumque mutatio: Deo autem aliquid melius excogitari non potest: et ideo sola est immutabilis substantia, vel essentia, quæ Deus est; cui profecto ipsum esse, unde essentia nominata est, maxime ac verissime competit. « Hæc Augustinus. Te vero, quisquis adhuc porros esuris et cepas Ægyptiorum, fateri velim, quænam magis proprie dicatur essentia, quæ est, aut qua est Deus. Utraque enim incommutabilis est, et forte magis ei competit nomen essentiae, qua quidquid est.

20. Idem Augustinus: « Ipsa enim natura vel essentia, vel quolibet alio nomine appellandum est, id ipsum quod est Deus quidquid illud est, corporaliter videri non potest (172). » Item: « Sicut absurdum est dicere, candidum non esse candorem, sic absurdum est dicere sapientem non esse sapientiam; et sicut candor ad se ipsum candidus dicitur, **1329** ita sapientia ad se ipsam dicitur sapiens. Sed candor corporis non est essentia, quoniam ipsum corpus essentia est, et illa ejus qualitas: unde et ab ea dicitur candidum corpus, cui non est hoc ipsum esse, quod candidum esse. Aliud enim ibi forma, et aliud color: et utrumque non in se ipso, sed in aliqua mole, quæ moles, nec forma, nec color est, sed formata et colorata. Sapientia vero et sapiens est, et se ipsa sapiens est. » Item: Res vero mutabiles, neque simplices proprie dicuntur substantiæ. Deus autem si subsistit, ut substantia proprie dici possit, in eo inest aliquid tanquam in subjecto, et non est simplex, cui hoc sit esse, quod illi est quidquid aliud de illo ad illum dicitur; sicut magnus, bonus, et si quid ejusmodi de Deo non incongrue dicitur. Nefas est

(170) Id. *ibid.*, epist. 120.

(171) August. de Trinitate, lib. I, cap. 6.

(172) *Ibid.*, lib. II, capp. 2, 18.

(173) *Ibid.*, lib. VII, capp. 1, 5, 6.

(174) *Ibid.*, lib. XIV, cap. 12.

autem ergo dicere, ut subsit ei subsit Deus bonitati suae: atque illa bonitas non substantia sit, vel potius essentia ejus; neque ipse Deus sit, bonitas sua, sed in eo sit, tanquam in subjecto.

21. « Tres personas ejusdem essentiae, vel tres personas unam essentiam dicimus: tres autem personas ex eadem essentia non dicimus; quasi aliud ibi sit quod essentia est, aliud quod persona (173). » Item: « Est igitur natura non facta, quæ fecit omnes magnas parvasque naturas, eis, quas fecit, sine dubitatione praestantior: ac per hoc, etiam de qua loquimur rationabili et intellectuali, quæ hominismens est. Illa autem caeteris natura praestantior, Deus est (174). » Forsitan dixisse debuerat, Illa caeteris praestantior Deus est. Quid tamen magnum Deo ea esse, qua est quidquid est? Item: « Per veritatem, quæ intellecta conspicitur; et per bonum summum, a quo est omne bonum; et per justitiam propter quam diligitur animus justus ab animo etiam nondum justo; ut natura non solum incorporealis, verum etiam immutabilis, quod est Deus, quantus potest, intelligeretur, admonui. » Item: « Quæ vita dicitur, in Deo, ipsa est essentia ejus atque, natura. Non itaque vivit, nisi vita, quod ipse sibi est (175). » Quid tibi videtur? huicne credendum est, singulari utique Magistro catholicae fidei, et expugnatori universæ hereticæ pravitatis, dicenti: « Natura immutabilis, quod est Deus, et vita, quod ipse sibi est: » an magis ei qui dicit, « non, Quæ est; sed, Qua est? » Sed iterum atque iterum quia Augustinus sentiat audiamus.

22. « Quid factum est in corde tuo, cum dicerem, Deus? Magna et summa quædam substantia cogitata est, quæ transcendit omnem mutabilem creaturam (176). Item: « Diximus, ut potuimus, non temporaliter scire Filium, nec aliud esse Filii scientiam, aliud ipsum Filium; et aliud esse Filii visionem, aliud ipsum Filium: sed ipsam visionem esse Filium, et ipsam scientiam vel sapientiam Patris esse Filium. Deo non alia est substantia ut sit, et alia potestas ut possit, sed consubstantiale illi est, quidquid ejus est; et quidquid ejus est, Deus est. » Item: « Legitur quidem, *Et spiritus sapientiae multiplex* sed recte dicitur etiam *simplex*. Multiplex enim, quia multa sunt quæ habet; *simplex* autem, quia non aliud quam quod habet, est. Sicut dictus, est Filius habere viam in semetipso (Joan. v, 26). et eadem vita ipse est. Quid te voluit aliud Scriptura docere, nisi ut dum legeres esse Deum, et quæ in Deo sunt, non naturam intelligas esse compositam; sed secundum compositam intelligas incompositam? » Item (177): « Nunc veniamus ad ea quæ Deus habere dicitur, quæ non possunt non

(175) *Ibid.*, xv, capp. 3, 5.

(176) *Ibid.*, Tract. 1 in Joannis Evangelium.—Cap.

VII, 22.

(177) Gennad. in Regal. diffinit.

haberi quæ habere dicuntur, ut ait Apostolus; ita et quæ in Deo sunt nemo novit, nisi Spiritus qui in ipso est (1 *Cer.* II, 14). Quæ sunt ergo in Deo pariter requiramus. Nonne sapientia, virtus, lux, providentia, vita, splendor, imago, immortalitas, de una scribitur; *Qui solus habet immortalitatem?* (1 *Tim.* VI, 16). Habet enim universa quæ diximus; quæ omnia Filius est. Quod autem substantialiter bonum est, non potest extraneæ capax esse bonitatis, cum ipsum tribuat cæteris bonitatem. » Item: « Spiritus sanctus non accipiens aliunde sapientiam dictus est spiritus sapientiæ (178). Hoc enim ipsum quod subsistit, spiritus sapientiæ est, et natura ejus nihil est aliud; nisi Spiritus veritatis. Una quippe veritas unius Dei, imo una veritas unus Deus, non permittit servitium atque culturam veri Dei, creaturæque conjungi. Deus solus, quia æterius est, hoc est, quia exordium non habet, essentiæ nomen vere tenet. » Idem: **1330** « Deus autem habet essentiã, habet sapientiã, sed quod habet, hoc est et omnia unus est (179).

23. « Deus hoc est quod habet: habet enim æternitatem; et ipse est æternitas. Hoc quoque sciendum est, quod omnis substantia, quæ Deus non est, creatura est: et quæ creatura non est, Deus est (180). » Item: « Eadem ibi sapientia quæ essentia, eadem potentia quæ essentia: eadem vita quæ essentia: et hæc omnia unum et unus Deus (181).

24. « Pati non potest, nisi passibilis creataque substantia: quæ quoniam a summa essentia, quæ Deus est, ut existeret, vocata de nihilo est, inter illud de quo facta est, et a quo facta est media; ita superioribus affici potest ut proficiat, sicut inferioribus ut deficiat (182).

25. « Est præterea tertius hic error, ut cum unius substantiæ Pater et Filius esse dicatur, significari existimetur substantia prior, quam inter se duo pares habeant, ac si tres sermo significet substantiam unam, et duos unius substantiæ velut coheredes (183). » Idem: « Per Moysen Seth animæ similitudo est: Per Joannem Filius Patri æqualis est: et quærimus tertium nescio quid inter Patrem et Filium quod natura non recipit (184). » Idem: « Deus autem immensæ virtutis vivens potestas, quæ nusquam non adsit, nec desit usquam, se omnem per sua edocet; et sua non aliud quam se esse significat, ut ubi sua insint, ipse esse intelligatur: non autem corporaliter: ut cum alibi sit, non etiam ubique esse credatur; cum per sua in omnibus esse non desinat: non aliud autem sint, quam quod est ipse, quæ sua sunt (185). » Hæc interim de primo capitulo sufficere videntur.

(178) Fulg. ad Donat.

(179) Isid. lib. Etym., lib. IX, cap. 4.

(180) Greg., Moral. lib. XVI.

(181) Alcuin., De Trinit., lib. II, c. 9 et 14.

DE CAPITULO SECUNDO.

26. Secundum autem simile est huic, quod evidenter ex Arii fonte procedens, non unam tantum, quæ Deus sit, asserit esse substantiam. Duo siquidem nomine tradit substantiæ, designari, videlicet, Quod est, et quo est, essens, atque essentiam: sicut album et albedinem interdum significare dicitur, et rem album. Id ergo quo est, unum esse in Trinitate consentit, formam illam scilicet et naturam deificam, matremque, ut ita dixerim, Trinitatis. Porro quod hæc essentia est, non unum, in Trinitate esse contendit, sed tria singularia quædam, tres res numerabiles, unitatibus tribus; quarum prima sit Pater, secunda Filius, tertia Spiritus sanctus: idque miraculi docet in beata illa Trinitate credendum, et in eo fidei meritum omne constituit, ut formam numero unam in rebus esse pluribus fateatur. Illius nimirum unitas formæ sola in causa est, ne plures dicantur dii, quibus divinitas est una communis. Sic nimirum tres etiam homines, si fieri ullo modo posset, ut una in eis humanitas, aut eadem inveniretur albedo, dico autem, una et eadem numero; non jam tres albi, neque tres homines dicerentur esse, sed unus. Hæcine totum illud ineffabile sacramentum, hæc Trinitatis et unitatis ratio tota? vides monstruosam, quæ nobis pingitur, imaginem Trinitatis: vides, quod fingitur, non plane miraculum, sed ridiculum. Producentur ex una radice tres rami; uni quodammodo capiti tria corpora subnectuntur. » Una est, inquit, essentia, sed qua sunt non quæ sunt. Et qui dixit, *Ego et Pater unum sumus* (Joan. X, 30). Uno sumus, dixisse debuerat. Neque enim est unum aliquid, quod et Pater sit et Filius et Spiritus sanctus. « Alioquin et Filius, inquit, Pater esset, et Pater Filius, et Spiritus eorum uterque. » Nimirum sic ruit qui irruit; sic percutit qui non videt. Quidni scrutator majestatis opprimeretur a gloria? Hinc illæ erant, non minus ridiculæ, quam sacrilegæ interrogationes. Cum enim sic enuntiaret quis, Deus est Pater, Deus est Filius, Deus est Spiritus sanctus, nihil horum concedens simpliciter, de quo diceret, percunctabatur. Plane diligens inquisitor: « Si dicis de Patre, aiebat, Deus est Pater, et hoc sit dicere, Pater est Pater, verum dicis: alioquin verum esse non potest. Sic de Filio, sic de Spiritu sancto. Nulla enim res est, nulla substantia, nihil unum, unde vere dici possit: Deus est Pater, Deus est Filius, Deus est Spiritus sanctus. » Unde et conjunctum. **1331** Unus Deus est Pater et Filius et Spiritus sanctus, ne Sabellianus esset, imo ne esse desisteret Arianus, negabat. Invertebat autem quas poterat enuntiationes, ut verba convertens, sententiam quoque perverteret ipsam. « Pater et Filius et Spiritus sanctus unum sunt, vel

(182) Claudian. ad Siden., de Statu vitæ.

(183) Hilar., de synod.

(184) Ibid.

(185) Lib. VIII de Trinit.

unus Deus, vel una substantia. Nihil horum, » ait, « unquam negaverim. Sed *aut* ? uno sunt, una essentia. *una* divinitate. Si quis autem sic pronunciet: Deus est Pater et Filius et Spiritus sanctus, personas prædicans; Hanc, inquit, plane nego. »

27. Sic Pictavis in sede magni Hilarii, congregata ecclesia, dogmatizavit, qui synodo præsidebat: sic in auriibus Romanæ Ecclesiæ, et multitudinis episcoporum, quos ad Remense consilium apostolica convocaverat auctoritas, heu! inter catholicos profitemi non defuere fautores; quem tamen Viterbi, atque Parisius interrogatum similiter non simpliciter respondisse constabat. Sic usque hodie infelices paginæ continent, e quibus ista proferimus.

28. « Sabelliani, cum audiunt unius substantiæ tres esse personas, et propter eam, quæ ex illarum proprietatibus est, diversitatem, aut æqualitatem, aut cooperationem, aut coæternitatem, aut processionem ostendendam, inductas esse similitudines legunt, scilicet, vel unius animæ mentem, notitiam, amorem; vel unius mentis memoriam, intelligentiam, voluntatem; vel unius radii splendorem, et calorem, et hujusmodi alias: putant quod sicut unus solus est radius, de quo dicuntur splendor et calor; aut una sola est mens, de qua et memoria, et intelligentia, et voluntas; ita unus solus subsistens sit, qui natura cum sit Deus, idem ipse personalibus proprietatibus sit Pater, et Filius, et Spiritus sanctus. Quos hic error patenter ostendit ignorare hujus nominis, quod est substantia, multiplicem usum, videlicet, et quod est, et quo est, hoc nomine designari. Ne quis Sabellianus secutus ex multivoci, quod est ensis, mucro, gladius, aut univoci, quod est sol, sol, sol, comparationibus, quibus et quod est, et quo est, id est et subsistens et subsistentia, iterata significatione repetitur, in eo quod de Patre et Filio et ipsorum Spiritu prædicatur (186). » Hæc de commentario sumpta sunt: de cætero Boetius ipse loquatur, ut is potissimum fraudis impiæ commenta dissolvat.

20. « Relatio non faciet alteritatem rerum, de qua dicitur, sed, si dici potest personarum. Quod eisdem fere verbis beatus Augustinus docuerat: Confiteantur, inquit, Ariani nobiscum, in una divinitatis natura pluralitatem personarum magis quam rerum esse. » Item Boetius: « Nam idem Pater, qui Filius, non est; nec idem uterque qui Spiritus sanctus. Idem tamen Deus est Pater, et Filius, et Spiritus sanctus: idem justus idem bonus, idem magnus, idem omnia quæ secundum se poterunt prædicari. Sane sciendum est, non semper talem esse prædicationem relativam, ut semper ad differens prædicetur; ut est servus ad dominum, differunt enim. Nam omne æquale, æquali æquale est;

(186) Comment. Gilberti super Boetium.

(187) Boetius, lib. de Trinitate, capp. 5, 6.

(188) Boetius ad Joan. diac.

et simile, simili simile est; et idem ei, quod est idem, idem est. Et similis est in Trinitate relatio Patris ad Filium et utriusque ad Spiritum sanctum ut ejus quod est idem, ad in quod est idem. Quod si id in cunctis aliis rebus non potest inveniri, facit hoc cognata caducis rebus alteritas (187). »

30. Idem: « Quæro an Pater et Filius et Spiritus sanctus de divinitate substantialiter prædicentur, an alio quolibet modo. » Et post pauca: « Ex his igitur intelligimus, Patrem, Filium, ac Spiritum sanctum non de ipsa divinitate substantialiter dici, sed alio quodam modo (188). »

31. Augustinus (189) « Credimus unum Deum esse Patrem et Filium et Spiritum sanctum. » Jam forte parat invertere cavillator: sed audiat quid sequatur. « Patrem vero, eo quod habeat Filium; Filium, eo quod habeat Patrem; Spiritum sanctum eo quod sit ex Patre et Filio. » Hæc nimirum adjectio, si quis prudenter advertat, prorsus vetat inverti; et non nisi de uno Deo patitur esse sermo- nem.

32. Augustinus: « Consequenter intelligitur, non tantum de Patre dixisse apostolum Paulum, *Qui solus habet immortalitatem*; sed de uno et solo Deo, quod est ipsa Trinitas: « *Beatus et solus potens Rex regum, et Dominus* **1332** *dominantium* (1 *Tim.* VI, 16, 15); quod est unus, et solus, et verus Deus, ipsa Trinitas. Recte, ergo ipse Deus Trinitas intelligitur *beatus et solus potens* (190). »

Idem: « Loquendi causa de ineffabilibus ut fari aliquo modo possemus, quod effari nullo modo possumus, dictum est a Græcis, una essentia, vel tres substantiæ; a latinis autem, una essentia, vel substantia, tres personæ: quia in latino non aliter essentia, quam substantia solet intelligi (191). » Idem: « In septimo libro quæstio, quæ dilata fuerat, explicatur, ita ut Deus qui genuit Filium, non solum sit Pater virtutis et sapientiæ suæ, sed etiam ipse virtus et sapientia. Sic et Spiritus sanctus: nec tamen simul tres sunt virtutes, aut tres sapientiæ; sed una virtus et una sapientia; sicut unus Deus et una essentia. Deinde quæsitum est, quomodo dicatur una essentia tres personæ, vel, ut a quibusdam Græcis, una essentia tres substantiæ: et inventum est, elocutionis necessitate dici, ut aliquo uno nomine enuntiaretur, cum quæritur, quid tres sint, quos tres esse confitemur, Patrem scilicet et Filium et Spiritum sanctum. »

33. Idem: « Ad hoc ratio pervenit, ut sic sit Filius sapientia de sapientia, quomodo lumen de lumine, Deus de Deo; nec aliud potuimus invenire Spiritum, nisi et ipsum esse sapientiam, et simul omnes unam sapientiam, sicut unum Deum unam essentiam. Hanc ergo Sapientiam, quod est Deus, quomodo intelligimus esse Trinitatem? Non dixi, Quomodo credimus: nam hoc inter fideles non

(189) Gennad., ecl. dog.

(190) Augustinus, de Trinitate. lib. I, cap. 6.

(191) Id. VII. cap. 4.